

TÜRK DÜŞÜNCESİNDE BİR EPİSTEMOLOJİK SORGU ÖRNEĞİ: SABRİ F. ÜLGENER

Eyyüp YILMAZ

Genelde din sosyolojisi, özelde ise din-iktisat ilişkisi üzerine yoğunlaşan her entelektüelin yolu bir şekilde Weber ile kesişmiştir. Zira, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*'nun yazarı, anti-pozitivist ve yorumlayıcı yaklaşımla inşa ettiği metot, ve bu metot etrafında şekillenen teorik çıkarımları ile çığır açıcı olmuştur. Fakat, Weber'in yaygın şöhretine rağmen, Weberyan geleneğin hem önemli bir temsilcisi hem de ciddi bir eleştirmeni olan Sabri Ülgener'in hak ettiği alakayı gördüğünü söyleyemiyoruz. Akademik hayatı boyunca İslami öğretinin iktisadi zihniyeti nasıl şekillendirdiğini sorgulayan Ülgener, *kenarda kalmış bir merkezi düşünür* olmuştur. (Uyanık 2016). Halbuki, İslami modernleşme/modernleşememe serüveninin iç dinamiklerine din-iktisat-zihniyet ilişkisi özelinde ışık tutan bu münevver, düşünce dünyamızın en mühim simalarındandır. Öyle ki, Weber'in bu az tanınan halefinin ilmi mirası, İslami modernleşmenin diyalektiğine dair literatüre ciddi argümanlar sunmaktadır. Bu doğrultuda bizde, Ülgener'in çıkarımlarına dair teferruatlı tartışmalara girmeksizin, belli sorular etrafında, onun İslam Sosyolojisindeki yerini belirginleştirmeye çalışacağız. İlk ve öncelikli olarak, entelektüel kimliğinin inşasında belirgin bir yeri olan aile ve okul çevresine değineceğiz. Ardından, Weber'den esinlenerek benimsediği analiz biçimlerine yakından bakacağız. Nihai olarak ise, "Müslümanların modern dünya ile kurduğu ilişkiyi anlamlandırmak için Ülgener neden önemlidir?" sorusunun cevabını vermeye çalışacağız.

İmparatorluktan cumhuriyete, hilafetten laik devlete, klasik şeri sistemden modern eğitime geçişin tüm sancılarını şahitlik eden Ülgener, İslam dünyasının yaşayacağı en büyük kırılmalardan birinin arifesinde, Hilafet kaldırılmadan 13 yıl önce dünyaya gelir. Dedesi Gümüşhanevi Dergâhında şeyh olan Ülgener,

Cumhuriyet döneminde İstanbul müftülüğü yapan babasından alır ilk eğitimini; şer'i ilimleri, Arapça ve Farsçayı öğrenir. Nitekim, yetiştiği bu muhit Ülgener'e Osmanlı Türk değerleriyle örülü zengin bir kültürel-sosyal sermaye kazandırır. Geleneksel çevrede şekillenmiş entelektüel kimliğinin kabuğunu kırması ise onun İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydından sonra başlar. Öyle ki, Nazi Almanyası'ndan kaçıp Türkiye'ye sığınan birçok akademisyenin boy gösterdiği bir yerdir İstanbul Üniversitesi. Bu farklı atmosfer, kendi çabasıyla Almanca öğrenen Ülgener'in akademik ilgilerinin şekillenmesinde son derece belirleyici olur. Zira, asistanlık döneminde Alman hocaların derslerini ve akademik metinlerini tercüme eden Ülgener, bu akademisyenlerden Alexander Rüstow'un tesirinde kalmış, akademik ilgileri bu tanışıklıkla şekillenmiştir. Söz konusu tanışıklığın bir sonucu olarak Ülgener, Weberyen sosyoloji ile derinlikli bir bağ kurmuştur. Nihai olarak, Weber ile kurduğu bağ, onun Türk İslam tarihi özelinde yapacağı iktisadi zihniyet çözümlmeleri için son derece kıymetli bir zemin oluşturmuştur. Ülgener'in içinde yetiştiği ve dinamiklerini çok iyi bildiği iktisadi ve sosyal dünyanın tahlili için Weberyen sosyoloji, uyarlanabilir teorik bir çerçeve ve metodolojik araçlar sunmuştur (Sayar 1998, Yılmaz 2013).

WEBER, DİN VE İKTİSAT

Dinin iktisadi hayattaki dönüştürücü gücüne derinlemesine eğilen ilk sosyologlardan olması itibarıyla Weber, Ülgener üzerindeki en etkili isimdir diyebiliriz. Öyle ki Weber, rasyonel kapitalist düzenin batıda teşekkül etmesi ile Protestan öğretisi arasında anlamlı bir bağ kurmuştur. Weber, Protestanlığın ortaya koyduğu disiplinli iş ve meslek ahlakının kapitalizmin yükselişindeki rolünü sorgulamış; Luther kökenli Protestan dini etiğin, iktisadi zihniyeti şekillendirme sürecine ışık tutmuştur. Bu çerçevede, öncelikli olarak, disiplinli, 'katı' ve elit bir şekilde manastırlarda yaşanan dini anlayışın halka nasıl sirayet ettiğinin vurgusu ile karşılaşırız (Weber 1958). Ruhban diye ayrı ve imtiyazlı bir dini sınıfı reddedip devre dışı bırakan Luther hareketini inceleyen Weber'e göre, *concordia evangelica* adlı ruhani elitin ortadan kalkmasıyla, üstten alta bir kapı açılmış, dini elit ve halk arasındaki duvar yıkılmıştır. Tavan ve taban arasındaki bu duvarın yıkılması ile inanç ikiliği de son bulmuştur. Zira, disiplinli, metotlu ve birey olarak dini yaşamının sadece elitin değil halkın da sorumluluğu olduğu ortaya konmuştur. Yanı sıra, dini elitin günah çıkarılacak otorite mercii olmaktan çıkmasıyla, dinin kişisel olarak daha zinde, disiplinli ve anlık yaşanması halk arasında yaygınlaşmıştır. Nitekim, Protestanlıkla beraber, çok çalışıp az harcamayı ibadet haline getiren dini etikle şekillenmiş disiplinli/metodik yaşama fikri, tabandan tavana tüm sosyal çevrenin sahip olabileceği bir *moral cihazlanmayı/iktisadi etiği* beraberinde getirmiştir. Nihai olarak bu moral *cihazlanma/etik* kapitalizmin ruhu olacak şekilde tüm halk kademesine sirayet etmiştir (Ülgener 2006b, 38-52). Fakat Weber, kapitalizmin kurumsallaşması sürecini sadece Protestan etiğinin bu rasyonel davranış biçimi özelinde

ele almakla yetinmemiştir. Bunun yanı sıra, diğer dünya dinlerinin ortaya koyduğu iktisadi ahlakı da modern kapitalist düzen ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Geldiği nokta itibariyle, diğer dünya dinlerinde (İslam, Musevilik, Konfüçyanizm ve Hinduizm), Protestanlıktakine benzer bir rasyonel iktisadi davranış zemini oluşmadığı için modern kapitalizmin gelişimi gözlemlenmemiştir. Böylelikle Weber, oluşturduğu 'ideal tip' den yola çıkarak, modern kapitalizmin gelişiminde dinin rolü üzerine karşılaştırmalı ve kapsamlı bir analiz yapmış oluyordu (Weber 1945).

Bu noktada Ülgener, Weber'in hem kuvvetli bir eleştirmeni hem de sadık bir halefi olarak karşımıza çıkar. Öncelikli olarak Ülgener hararetli bir Weber eleştirmenidir çünkü "İslam'ın, özellikle tasavvufun iktisat ahlakının Weber de hak ettiği genişliği" bulmadığını düşünür. Weber'in İslam hakkındaki çıkarımlarının temelde eksik ve yanlış olduğunu dile getirir. Dolayısıyla Ülgener, 'İslam, ganimet düşkünü, hedonist savaşçıların dinidir ve şehirli tacirlerin mantığından uzaktadır' tezine karşı çıkar. Oyle ki, "isabetli teşhislerin yanı sıra, acele ve tek yanlı hükümler (Weber'in) değerine yer yer gölge düşürmüştür." Nitekim Weber'in çalışmasında, "büyük ve heybetli gövdenin bir bakıma en zayıf halkasıdır" İslam (Ülgener 2006b, 16). Bir anlamda, Weber'in Weberyen eleştirisini yapan Ülgener: "nerede ne vakit İslam'dan söz edilse çizilen tablo hareketsizdir" der ve Batıdaki ne yüzde yüz ters olmasına dikkat edilerek seçilmiş inançların basit, durağan ve tek boyutlu ele alınışından yakınır (Sunar 2006; Ülgener 2006b, 58). Ülgener, İslam söz konusu olduğunda Weber'in kendi metodolojisi ile ters düştüğünü kat'i bir dille ortaya koyar. Nitekim, Ülgener'in Weber eleştirisinde vardığı en uç nokta aynı zamanda Weberyen sosyolojiye dahil olduğu en nitelikli yerdir. Zira bu noktadan sonra Ülgener, Weber'in teorik yaklaşımını ve metodolojisini geliştirerek kendi özgün çalışmasını ortaya koymuştur.

İSLAM, TASAVVUF VE İKTİSAT

Ülgener, Weber'in aksine, İslam'ın esas itibariyle serbest ticareti gözettiğini söyler. Ona göre İslam, şehirlerarası ticaretin ve tacirlerin dinidir. Bu çerçevede, ilk dönem İslami anlayışın çalışıp kazanmayı, tasarruf ve yatırımı vurguladığını; ana kaynakları itibariyle İslam'ın iktisadi hayatı akılcı bir biçimde benimsediğini çeşitli örneklerle açıklar. Ülgener'e göre erken dönem İslam, dünya işlerine kat'i müdahaleler de bulunmamış, iktisadi hayat görece serbest bir şekilde teşekkül etmiştir. Fakat, İslam'ın muhtelif coğrafyalarda kabul görüp yaygınlaşmasıyla birlikte, ilk dönemin serbest iktisadi havası müdahaleci bir hal almış; 'liberal nitelikler zamanla adil fiyat ve narh politikalarıyla renk değiştirmiştir' (Zorlu 2006,189). Bu dönüşüm sürecinde, içsel ve dışsal etkenlerin iktisadi zihniyeti nasıl şekillendirdiğini tahlil eden Ülgener, Osmanlı ekonomisinin çözülme dönemine odaklanmıştır (Ülgener 2006a, 2006b).

Ülgener'e göre, Batı'daki durumun tersine müstakil bir tüccar sınıfı barındırmayan, kârı değil de tüketiciyi(halkı) merkeze

koyan Osmanlı iktisadi sistemi, 16.yüzyıl itibariyle zayıflamaya başlamıştır. Bu çerçevede, Dünya ticaret yollarının Akdeniz'den Atlantik kıyılarına kayması, merkezi otoritenin zayıflaması gibi nedenlerle Osmanlı'da ticaret gerilemiş, ekonomik faaliyetlerin çeperi daralmış; 'iktisadi faaliyet mübadeleden esnaflığa ve top-rağa doğru kaymıştır' (Zorlu 2006, 193). Nihai olarak, iş hayatında yerel esnaflığa doğru daralma, değerler dünyasında ise içe kapanma ve katılaşıma ile sonuçlanan bu dönüşümde, tasavvuf belirleyici olmuştur. Öyle ki, belli tasavvuf ekolleri, dışsal sebeplerle ortaya çıkan söz konusu daralmayı öncelikli olarak meşrulaştırmış, akabinde ise bizzat yönlendirici rol üstlenmiştir. İmparatorluğun yükselme döneminde fütühatçı ruhu şahlandıran tasavvuf, söz konusu çözülme döneminde kapalı cemaat otorite ve ilişkilerine verdiği önemle iktisadi faaliyetlerin daralmasında ciddi rol oynamıştır (Zorlu 2006, 193,194).

Ülgener'e göre tasavvuf, homojen olmayan, kendi içerisinde muhtelif grupları barındıran, birbirine aykırı fikir ve inançların alanıdır (Doğan 2015). Bir uçta daha çok şehir merkezlerinde eğitilmiş Müslümanların dahil olduğu, Sünni İslami gelenekten gelen tasavvufi ekoller varken; diğer uçta köy ve kasabalara kadar uzanmış, içerisinde İslami unsurlarla beraber İslam öncesi inanç ve düşünce sistemlerini de barındıran tasavvuf ekolleri bulunmaktadır. İlki, başıboş ve savruk hayat tarzına karşı çıkan, boş durmayıp sürekli çalışmayı benimseyen ve bunu bir öğreti haline getiren ekol olan Melamiliktir. Ülgener'e göre Melamiler, günlük hayatta halkın içinde olan ve geçimlerini kazanmak için çalışan, aynı zamanda da ibadetlerini de aksatmayan Sünni tasavvuf ekolüdür. İkinci grup ise, gelecek kaygısı taşımayan, çalışma ve üretme isteği olmayan, temel dini kuralları dahi nefsi arzularına göre yeniden yorumlama eğiliminde, dışa kapalı Bâtınî tasavvufi oluşumlardır (Ülgener 2006b, 99). Doğan'ın aktardığı üzere, Melami ekol, tasavvufun daha çok fikri ve felsefi yönüne ağırlık verdiği için ancak dar bir kesime hitap edebilmiştir. Fakat, Bâtınî tasavvufi ekoller, tasavvufun pratik yönüne ağırlık verdiği için halk tabanına yayılabilmiştir (2015,218-220). Nitekim, Melami ekolün yalnızca sınırlı bir çevrede elit kesime hitap etmesi, toplumun diğer tüm katmanlarında, sanat ve meslek erbabı da dahil, batini yorumun ağırlık kazanmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda, Bâtınî tasavvuf ahlakının dünya ile ilişkisini alt ve orta sınıflar üzerinden kurmuş olması, üretim birimlerinde de cemaatleşme bilincinin yerleşmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu durum, üretimin büyük merkezler yerine küçük sınırlı topluluklar içinde gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte, zanaatkârlar hem baskı ve zorlamalardan korunmak hem de yabancıların rekabete dahil olmasını önlemek için dini bir kast havası içinde bütünleşmişlerdir. Bu çerçevede, kapalı bir kast içerisinde birliği koruma öne çıkınca, üretim ve disiplinli çalışma geri planda kalmıştır. Ülgener'e göre, lonca merkezlerindeki ustaya bağlı olma düşüncesiyle, tarikat şeyhine itaat ve kadere rıza gösterme öğretisi örtüşmüştür (Gedikli 2021, 80-81).

Zorlu'nun ifadesiyle, Bâtınî tasavvuf, ticaretin ve üretimin

uzağında durmayı ve gelecek kaygısı taşımamayı ahlaki bir ideal ve davranış modeli olarak inanlara sunmuştur. Bu çerçevede, ilk dönemlerde olduğu gibi tasavvuf yeniden kıtalara ve dışa açılmanın düşünsel öncüsü olmamış, aksine sürekli olarak içe kapanışın ideoloğuna dönüşmüştür. Öyle ki, Osmanlı ekonomisi bu çözülme koşullarıyla birlikte, mübadeleye ve üretime dayalı bir ekonomiye değil; tüketime dayalı, otorite ve geleneğe bağlı bir sisteme evrilmiştir (2006,193-200). Nihai olarak, “nasıl ki Batı’da dini reformasyonun metodik-disiplinli kanadı olan Kalvinizmin (Protestanlığın bir kolu) boy göstermesi modern kapitalizmin doğuşu için gerekli tavır ve düşünce ikliminin gelişmesine yardımcı olduysa, tasavvufi mistik öğretinin tavandan tabana akışında belendiği Bâtınî renk, beraberinde bir içe kapanış ve tüketim arzusunun getirmiştir. Dolayısıyla, tasavvufun kalabalık halk yığınlarına ve iş çevrelerine Bâtınî bir yorum ile aksetmesi ‘rant kapitalizmine’ yatkın bir mana iklimi doğurmuştur” (Ülgener 2006b, 137). Buradan hareketle, Ülgener, rasyonel iktisadi bir düzene evrilememiş pre-kapitalist dönem Osmanlı ekonomisinin geldiği noktayı dini referanslarla ilişkilendirmiştir. Ülgener, bu zihinsel dönüşümün izini ise, edebi, dini ve ahlaki nitelik taşıyan mesnevi, fütüvvetname, şiir ve nasihatname gibi eserleri inceleyerek sürmüştür. Ülgener, devlet arşivlerini, vergi kayıtlarını veya diğer klasik tarihi materyalleri çalışmanın merkezine koymak yerine, iktisadi zihniyetin dönemin tasavvuf edebiyatına nasıl yansıdığını araştırmıştır. Söz konusu eserlerde kullanılan dilin yapısını, özendirilen davranış biçimlerini, Kuran ve sünnetin yorumlanışını, sık geçen atasözlerini ve deyimleri analiz etmiştir. Bu vasıtayla, insanların tüketim alışkanlıkları, geleceğe yönelik tasarruf eğilimleri ve yatırım güdülerini örnekleyen ifadeleri incelemiş, toplumun çalışma etiğini betimleme yoluna gitmiştir.

İSLAM SOSYOLOJİSİ VE ÜLGENER’İN EPİSTEMOLOJİK SORGUSU

Yukarıda da ifade edildiği gibi, bu yazının gayesi Ülgener’in yaptığı çıkarımların doğruluğu ya da yanlışlığı üzerinden detaylı bir tahlil değildir. Burada dikkat çekilmek istenen husus, özünde rasyonel iş ve üretim felsefesi barındıran İslam’ın, nasıl irrasyonel bir tutuma girdiğinin epistemolojik sorgusudur. Ülgener’in, kendine has bir yöntemle, bilgi tabakaları arasında tarihsel bir sondaj yapmış olmasıdır mesele¹. Nitekim, *İslami bilginin toplumsal tabakalar (yöneticiler, din adamları, tarikat liderleri, halk), dönemler (erken dönem İslam, Osmanlı dönemi) ve farklı coğrafyalar (Hicaz, Anadolu, Balkanlar) arasında nasıl bir seyir izlediğini görünür kılınmıştır*. Daha da önemlisi Ülgener, bilimsel araştırmaya nesne olan unsurları, dönemin zihniyetini yansıtan edebi ve sanatsal eserlerden seçmiştir. Dolayısıyla, İslam sosyolojisi için kullanışlı bir metot ortaya koymakla kalmamış, özgün bir teorik yapının da temellerini atmıştır. Ülgener, benimsediği bu metot ve teorik yaklaşımla,

1 “Bu noktada bizce asıl önemli olan, otorite merkezinin tasavvufu beraber soyut ve soğuk bir yükseklikten, iş ve üretim tabanına inmiş olmasıdır. Saf ve basit insan gözü ile sözünden ve izinden çıkılmayacak kuvvet upuzun bir mesafenin öbür ucunda tanımadığı ve hiçbir zaman uzanamayacağı bir otoriteden, dilini anlamadığı bir “ulema” takımından, küçük burjuvazi saflarında kendisi ile aynı statüye dahil ve aynı dili konuşan “hal ve cezbe” sahiplerine kaydırılmış oluyor.” (Ülgener 2006b, 120)

İslami bilginin yeniden üretimi ve aktarımını kendine has bir tarzda ele aldığı için önemlidir aslında. Tarihsel dinamikleri de baz alarak, tavan ve taban, elit ve halk, kurum ve kitleler, dini otorite ve inananlar arasındaki bilgi akışına dair kurduğu sağlam bağlantı Ülgener'i önemli bir yere oturtmaktadır. Nitekim, İslami bilginin serüvenine orta çağ özelinde ışık tutmuş, bu bilginin yolda yaşadığı dönüşümü betimlemiş ve halka tesir eden başkalaşmış İslami bilginin iktisadi ahlak üzerindeki etkilerini gün yüzüne çıkarmıştır². Bu doğrultuda, “*dinin üst ve kalifiye katlarında dönüp dolanan nass ve içtihatlarından çok ‘tabana’ sesini iletebilen pratik ahlak normlarını*” dikkate alır Ülgener. Halkın dünya görüşü ve iktisat ahlakını şekillendirmede Ortodoks şer’i kurallardan çok tarikat ve tasavvuf ekollerinin etkili olduğunu düşünür. Ona göre dini telkinler, soyut dogmatik kalıplardan değil, tekke ve tarikatların sade, samimi havası içinde yumuşatılmış haliyle, basit mahalli kıssa ve imajlardan süzülüp geçerek halk idrakine aktarılmış olabilirdi (Ülgener 2006b, 9). Nihai olarak, dini bilginin yorumlanma, yeniden üretilme ve transfer sürecini tahkik eden Ülgener, Türk düşüncesine has bir epistemolojik sorgu gerçekleştirmiştir.

Özetle Ülgener, Osmanlı'nın iktisadi olarak neden geri kaldığını sorgulamış; kurumsallaşmış rasyonel iktisadi düzenin gelişimine mâni olan sebepleri tespit için, kendine özgü tarihsel bakış açısı geliştirmiştir. Fakat, Ülgener'in tüm bu çalışmalar vasıtasıyla aslında Türkiye'nin ‘modernleşme’ meselesini konu edindiğini de söyleyebiliriz. Zira, II. Dünya Savaşı sonrası hâkim olan havada, Türkiye'nin Batı bloğuna eklenmeye çalıştığı dönemde, iktisadi geri kalmışlığın nedenlerini tarihsel kökenlerine inerek anlaşılır kılmak istemiştir. Bu çerçevede, yaptığı zihniyet analizi ile dinin dönüştürücü gücünü de denklemine dahil etmiştir. Özelde Osmanlı'nın, genelde ise İslam dünyasının ‘modernleşememe’ sorununu yalnızca bir idari mesele olarak görmeyip, mevcut sorunun sosyal ve kültürel temellerini de gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Fakat, güncel meselelerin tahliline sermaye olabilecek bu entelektüel mirasın yeteri kadar sahiplenildiğini söyleyemiyoruz. Zira, tarihi ve konjonktürel bazı sebepler söz konusu ilmi sermayenin işlenmesine engel teşkil etmiştir. Bu çerçevede, somut dayanaklarını cari siyasetten devşirme eğilimi gösteren son dönem Türk düşüncesine kısaca değinmek faydalı olacaktır. Öyle ki, İslami kimliğin politik ve iktisadi sahadaki artan ‘modern’ görünürlüğü, İslam ile modernlik arasındaki derin ve tarihi tartışmaların hararetini almıştır. Bir başka deyiş ile, Müslüman siyasal kimliğinin ulus devletle kurduğu yakın ilişki, modernlikle girilen entelektüel mücadelede *geçici bir ateşkes* se-

2 “Esasında tasavvuf ve tarikatlar tarihi, bir bakıma, üst düzeydeki fikir ve itikatların sade ve kolay sindirilebilir ifade kalıpları içinde alta, halk inançları katına yayılma ve öylece kitlenin gündelik hayatını ve zevklerini biçimlendirecek bir etkinlik kazanmasının tarihidir denilebilir. Kazanılan etkinlik, ne var ki, öz ve muhteva cihetinde yer yer basitleşme ve bazen aslı tanınmayacak kadar değişik mana kalıplarına boşalma pahasına mümkün olmuştur. O suretle ki, mistik derinlikten süzülüp gelen fikirlerin, halk idrakine aktarıldıkça, asılları ile ilişkisini kesmiş ezbere, monoton kalıp ve klişeler halinde sığ ve yavan bir düzlüğe gelip oturmalarına hayret etmemek lazımdır.” (Ülgener 2006b, 142).

bebiyet vermiştir. Gelineen noktada, Ülgener'in sosyal meseleleri derinlikli tahkik teklifi yeteri kadar itibar görmemektedir. Zira, Türkiye'nin birbirine içkin olan politik ve akademik atmosferinde, Ülgener'in davet ettiği derinlikli çalışmalara yönelme isteği törpülenmiştir. Muhtelif sebeplerle beraber, Türk düşüncesin güncel siyasetin kaygan zeminiyle kurduğu münasebet, iç hesaplaşma ve eleştirel bakış açısını gerekli kılan *Ülgenervari düşüncenin* inkişafına mâni olmaktadır³.

Sonuç olarak Ülgener, Müslümanların modern/postmodern dünya ile kurduğu ilişkiyi anlamlandırmak adına önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, kapitalist iktisadi düzen, kentleşme, yüksek teknoloji ve seküler eğilimlerin şekillendirdiği yeni dünyada, Ortodoks İslami bilginin üretim ve transfer süreci detaylı tahlillere muhtaçtır. Zira, İslami modernlikle beraber bilgi ve otoritenin kaynağı yıpranmış, dolayısıyla klasik İslami metinlerin topluma temas etme gücü zayıflamıştır. Medrese, tarikat ve tekke benzeri kurumlar yeni dünyada kendine yer bulamadığından, Ortodoks İslami bilgiyi dönüştürüp topluma aktaran epistemolojik köprüler tahrip olmuştur. Kısaca, bilginin yeniden üretimi ve aktarımı hususunda yaşanan kriz, İslam'ın sosyal hayattaki yansımalarını okumayı zorlaştırmaktadır. Bu çerçevede, Ülgener'in şekillendirdiği teorik yaklaşım ve metot, İslam'ın sosyal, iktisadi ve siyasal hayattaki karşılığının ne olduğunu anlaşılır kılmaya çalışan İslam sosyolojisine ciddi katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda, en başta yeni merkez ve çevrelerin neresi olduğunu belirlemek, ardından post modern çizgilerle belirsizleşen İslami bilginin akış güzergahını okumak, nihai olarak da günümüz dünyasında '*İslami olanın*' izlerini sürbilmek adına Ülgener'in davetine icabet etmenin gerekliliğine inanıyoruz:

“Bu cümleleri bir bakıma sahanın uzmanlarına açık bir davetiye manasında da okuyabiliriz... 'Aşılmış olmak'! Samimi dileğimiz...” (Ülgener 2006b, 169).

3 Akademik camiada yeteri kadar tartışılmadığına kanaat getirmekle beraber, Ülgener'e yöneltilen kararında eleştirileri de görmezden gelemeyiz. Bunların başında, Ülgener'in eserlerinde klasik oryantalist bakış açısını yeniden ürettiğine dair çıkarımlar yer almaktadır: Liberal iktisadi eğilimlerini eserlerine normatif bir dille yansıtarak, Osmanlı'nın iktisadi gerilemesi karşısında batıyı idealleştirmiştir. Buna karşılık, Ülgener'in yeteri kadar tetkik edilmediği, söz konusu eleştirilerin ideolojik ve sathi olduğu cevabı ile karşılaşıyoruz: Ülgener, Osmanlı'da liberal kapitalist değerlerin eksikliğinden değil, kurumsallaşmış rasyonel bir iktisadi düzenin yokluğundan bahsetmektedir. İkinci temel eleştiriye göre ise Ülgener din ve iktisadi zihniyet arasındaki ilişkiyi ele alırken indirgemeci davranmıştır. Bir başka ifadeyle, Ülgener kendi metodolojisi ile ters düşmüştür. Bu çerçevede, tasavvuf ekollerinin sosyal ve ekonomik hayatı dönüştürücü gücünü edebi ve sanatsal metinler üzerinden okumanın çok sınırlayıcı olduğu iddia edilmiştir. Ülgener'in çalışmalarında tarihsel olarak kıymetli materyaller sunduğunun altı çizilse de bütün bu verilerin bir sonuca varmak için yeterli olmayacağı dile getirilmiştir (Sunar 2015, Sayar 1998).

KAYNAKÇA

- Doğan, Şahin. 2015. "Max Weber ve Sabri Fehmi Ülgener'de Zihniyet Din İlişkisi." Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 5(2): 203-226.
- Gedikli, Burcu; M.E.Gedikli. 2021. "Sabri Ülgener'de Osmanlı Toplum Yapısının Analizi." Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi 5(1): 71-83.
- Sayar, A. Güner.1998. *Bir İktisatçının Entellektüel Portresi Sabri F. Ülgener*. İstanbul: Eren Yayınları.
- Sunar, Lutfu. 2015. "A Weberian Critique of Weber: Re-Evaluation of Sabri F. Ülgener's Studies on Socio-Economic Structure of Turkey." *The Journal of Economics and Political Economy* 2(1): 186-196.
- Uyanık, Zeki; İbrahim Akkaş.2016. "Kenarda" Kalmış "Merkezi" Bir Düşünür Portresi: Sabri Ülgener", Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 3(1): 49-59
- Ülgener, S.Fehmi. 2006a. *İktisadi Çözümlemenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları
- Ülgener, S.Fehmi. 2006b. *Zihniyet ve Din: İslam, Tasavvuf ve Çözümle Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul: Derin Yayınları
- Weber, Max. 1945. "The Social Psychology of the World Religions." in H. H. Gerth and C. Wright Mills, eds., *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press.
- Weber, Max. 1958. *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*. New York: Scribne.
- Yılmaz, Murat.2013. "Muhafazakar Bir Düşünür Olarak Sabri Ülgener'de İktisadi Zihniyet." Muhafazakar Düşünce Dergisi 37(1): 9-45.
- Zorlu, Abdülkadir.2006. "Sabri Ülgener'i Yeniden Okumak." Muhafazakar Düşünce Dergisi 10(1): 181-202.